
ACCIDENT: ATRAPATS ENTRE EL DRET A LA INFORMACIÓ I EL DRET A LA PRIVADESA*

SALVADOR ALSIUS I CLAVERA

Degà dels Estudis de Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra

La intimitat és el dret humà més afectat per la cobertura de notícies sobre catàstrofes i presumptament el que hi està més vulnerat. Les necessitats informatives poden generar condicions propícies a la transgressió d'uns límits ètics, sobretot quan les víctimes i els seus familiars es converteixen en fonts d'informació. Malgrat que les conductes dels mitjans són, en general, força correctes, caldria revisar constantment la forma apropiada d'actuar en situacions com els accidents.

The concept of privacy is the human right most affected and presumably the right that is most seriously violated in news coverage on catastrophes. Information needs can create conditions in which ethical boundaries are crossed, especially when victims or their relatives are themselves sources of information. Even though the conduct of the media is, in general, satisfactory, the way in which we should behave in situations such as accidents needs to be constantly reviewed.

1. INTRODUCCIÓ

La privadesa és un valor relativament nou de la societat moderna.¹ L'antropologia ens explica que les societats primitives no el consideraven —o no el consideraven de la mateixa manera— perquè les formes de vida de la gent no plantejaven problemes especials entre l'esfera pública i la privada. Després de molts segles sense que aquest fos un tema gaire present en la reflexió filosòfica, el respecte a la privadesa emergeix vinculat al fet religiós. Així, la primera esmena de la Constitució dels Estats Units emfatitza la tolerància religiosa com una reacció a la falta de privadesa religiosa, per tal que

* El present article ja va ser publicat al núm. 9 de la revista *Quaderns del CAC*, dedicat monogràficament al tractament informatiu de les tragèdies personals l'abril de 2001. En aquesta publicació, el Consell de l'Audiovisual de Catalunya hi recollia les ponències presentades a unes Jornades sobre el mateix tema que s'havien fet uns mesos abans. Tot plegat succeïa arran del debat que va suscitar la cobertura que alguns mitjans van fer d'un accident d'autocar que va passar a la vora de Sòria el 6 de juliol de 2000, en què van morir nombrosos escolars de dos col·legis de Ripollet i de Viladecans. En aquella època l'autor de l'article era degà del Col·legi de Periodistes de Catalunya.

1. Alguns fragments d'aquesta ponència —especialment els primers paràgrafs dedicats al dret a la privadesa— provenen de la tesi doctoral de l'autor, dedicada a l'anàlisi dels codis ètics de televisions de tot el món i una part de la qual va ser publicada. Vegeu Alsius, S. *Codis ètics del periodisme televisiu*. Barcelona: Pòrtic, 1999.

la religió sigui un afer de la consciència de cadascú. D'altra part, la preocupació per la privadesa apareix a mesura que canvia l'ús i la percepció de l'espai en què es desenvolupen les relacions humanes. La societat agrària es caracteritza per l'escampament dels assentaments humans i, en canvi, la societat postindustrial urbana viu l'experiència de l'atapeïment físic. L'era de les comunicacions comporta una proximitat no tan sols física sinó virtual entre les persones, aplegades en el que McLuhan va anomenar «l'aldea global».²

Hi ha una frase que resumeix de forma molt gràfica els aspectes més elementals del concepte de privadesa i que, de forma circumstancial —però no merament anecdòtica—, va ser la porta d'entrada d'aquest concepte en l'àmbit judicial. Aquesta frase és «tenir dret que a un el deixin estar sol». Tot i que sembla que l'expressió és deguda a un jutge anomenat Cooley, qui li va donar projecció va ser el magistrat Louis Brandeis, vinculat al Tribunal Suprem dels Estats Units. L'any 1890 Brandeis va escriure, conjuntament amb Samuel Warren, un article que sortia al pas d'una invasió de la privadesa soferta per aquest últim per part d'uns periodistes.³ Se sol considerar que aquesta és la primera vegada que el tema és abordat des d'una perspectiva legal. I no és pas una casualitat que es plantegés relacionat amb la tasca informativa.⁴ Durant les primeres dècades d'aquest segle el concepte de privadesa va ser incorporat progressivament per la jurisprudència com a pas previ a la seva plasmació en constitucions i lleis, i la major part de vegades va anar vinculat a presumptes transgressions periodístiques. La famosa frase de Cooley i de Brandeis era plasmada l'any 1952 en una sentència firmada per un altre jutge, William O. Douglas, el qual, malgrat tenir fama de ser un dels magistrats nord-americans que més severament aplicaven la primera esmena constitucional en favor de la llibertat de premsa, considerava que «el dret que et deixin estar sol és el principi de tota llibertat».⁵

La progressiva implantació del concepte de privadesa en la moral social i en l'ordenament jurídic posava en qüestió, sens dubte, un principi que ja estava tan consagrat com el de la llibertat de premsa. En una obra que es considera clàssica respecte als problemes de la llibertat d'expressió, Thomas Emerson ho descriu amb aquests termes: «El concepte del dret a la privadesa tracta de dibuixar una línia entre el que és individual i el que és col·lectiu, entre el que és personal i el que és social. Tracta d'assegurar a l'individu una zona en la qual pugui ser un individu, no un membre d'una comunitat. En aquella zona ell pot tenir els seus propis pensaments, tenir els seus secrets, viure la seva vida i revelar-ne només allò que desitgi

2. Vegeu Westin, A. «The Origins of Modern Claims to Privacy». A: Schoeman, F.D. [ed.] *Philosophical Dimensions of Privacy: An Anthology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984, p. 59-67.

3. Warren, S.D.; Brandeis, L. «The Right to Privacy». *Harvard Law Review*, núm.4, desembre de 1890, p. 193-220.

4. Vegeu Hausman, C. *Crisis of Conscience: Perspectives on Journalism Ethics*. Nova York: Harper Collins, 1992, p. 79-80. També, Day, L.A. *Ethics in Media Communications: Cases and Controversies*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company, 1991, p. 101.

5. Citat per Meyer, Ph. *Ethical Journalism: A Guide for Students, Practitioners and Consumers*. Lanham, Md.: University Press of America, 1991, p. 77.

al món exterior. El dret a la privadesa, ras i curt, estableix una àrea exclosa de la vida col·lectiva, no governada per les regles de la vida col·lectiva».⁶

L'article 12 de la Declaració de Drets Humans de l'ONU diu: «Ningú no serà objecte d'ingerències arbitràries a la seva vida privada, la seva vida familiar, el seu domicili, o la seva correspondència, ni d'atacs a la seva honra o a la seva reputació. Tota persona té dret a la protecció de la llei contra aquestes ingerències o atacs». Fins aquell moment el dret de les persones a protegir la seva vida privada no estava reconegut formalment en la major part dels estats. Però a les darreres dècades hi ha hagut una tendència al seu reconeixement constitucional i a la seva formalització en el dret positiu.⁷ Avui en dia el dret a la privadesa està inscrit ja com un dels drets humans bàsics i, tant si és expressament reconegut constitucionalment com si no, se'l considera arreu com un aspecte essencial del règim jurídic de la informació.⁸

Atès que els proveïments legals no semblen ara per ara suficients per a fonamentar unes conductes adients respecte a la privadesa, aquest és un dels aspectes de la tasca periodística que generen un espai per a la deontologia. Però els mateixos professionals de la informació es troben desproveïts de criteris sòlids per a fonamentar les seves conductes.⁹

He començat aquesta exposició referint-me al concepte de privadesa perquè aquest és el dret humà més afectat i presumptament més vulnerat en la cobertura de notícies sobre catàstrofes. I quan reflexionem sobre ètica periodística, estem gairebé sempre posant en contraposició drets humans que cal atendre. En un costat de la balança, hi ha el dret de la societat a estar ben informada; a l'altre, diversos drets, com el dret a la vida, el dret a la seguretat, el dret a la presumpció d'innocència. En el tema que ens ocupa, el dret que té més pes en el segon plat de la balança és el dret a la privadesa. El menyspreu del dret a la privadesa pot venir donat per una intrusió en espais físics de caràcter privat (o que circumstancialment són d'ús privat) i per la divulgació inadequada de la imatge de les persones. Hi ha circumstàncies subjectives que poden agreujar cadascun d'aquests supòsits i, entre aquestes circumstàncies, hi ha aquelles en les quals les persones se senten afligides.¹⁰

6. Emerson, Th. I. *The System of Free Expression*. Nova York: Vintage Books, 1970, p. 545.

7. A la Constitució espanyola aquest dret, juntament amb l'anomenat dret a l'honor, està recollit a l'article 18: «Es garanteix el dret a l'honor, a la intimitat personal i familiar i a la pròpia imatge (...) La llei limitarà l'ús de la informàtica per garantir l'honor i la intimitat personal i familiar dels ciutadans i el ple exercici dels seus drets». A la mateixa Constitució, a l'article 20, alhora que es reconeix el dret de tots els espanyols a rebre i transmetre informació veraç per qualsevol mitjà de comunicació social, s'assenyalen uns altres drets que limiten aquells: «el dret a l'honor, a la intimitat, a la pròpia imatge i a la protecció de la joventut i de la infància».

8. Rivero, J. *Les libertés publiques [vol. 2]: Le régime des principales libertés* (4a. ed., posada al dia). París: Presses Universitaires de France, 1989, p. 75 sq. Per a una exposició sistemàtica de la incorporació d'aquest règim a l'ordenament jurídic espanyol, vegeu Carrillo, M. *Honor, intimidad y propia imagen*. Madrid: Consell General del Poder Judicial, 1993.

9. Christians, C.G.; Rotzoll, K.B.; Fackler, M.P. *Media Ethics: Cases and Moral Reasoning* [3a ed.]. Nova York: Longman, 1991, p. 109-111. Vegeu també Patterson, Ph.; Wilkins, L. *Media Ethics: Issues and Cases*. Dubuque, IA: William C. Brown, 1991 (especialment, p. 110).

10. El plantejament de la qüestió com una col·lisió entre drets és el més habitual en els treballs que recentment han abordat aquesta matèria. És l'enfocament que també s'ha escollit en una obra monogràfica

Els periodistes tenen sovint ocasions per trobar-se amb gent sumida en situacions doloroses: accidents, catàstrofes, atemptats terroristes, segrestos... Les necessitats informatives imposen que la cobertura d'aquesta mena de fets hagi de fer-se i que les corresponents notícies hagin de ser difoses. Es tracta d'esdeveniments indubtablement noticiables i sobre els quals el públic té unes lògiques expectatives de saber-ne detalls.

Aquestes expectatives i la tendència de les empreses informatives a complaure-les generen de vegades un excés de zel per part dels reporters, que s'esforcen a arribar tan lluny com poden en l'obtenció d'informació. D'altra part, ells mateixos, potser perquè l'exercici professional els col·loca sovint davant de tragèdies, solen estar «immunitzats» davant del dolor aliè. Tot plegat genera unes condicions propícies a la transgressió d'uns límits ètics, sobretot quan es pretén que els familiars i altres persones pròximes a les víctimes esdevinguin fonts de la informació.¹¹

Els dilemes ètics que s'han de plantejar els mitjans informatius en la cobertura de fets que impliquin dolor personal es poden tipificar en tres moments o escenaris: l'obtenció de la informació i dels documents audiovisuals, la decisió sobre els ingredients que han d'aportar-se en elaborar la informació i la identificació de les víctimes. Evidentment, aquestes tres fases no són del tot aïllables, ja que les opcions que es facin a cadascuna poden ser interdependents. Però les distingirem en favor d'una major claredat expositiva.

2. L'OBTENCIÓ DE LA INFORMACIÓ

És evident que les persones afectades, independentment del lloc on es trobin, tenen dret a un espai d'intimitat i que la pressió a què els puguin sotmetre els mitjans de comunicació o la mera presència dels reporters i el seu utilatge pot ser considerada com clarament intrusiva.¹² Si allò que defineix la responsabilitat periodística és la intenció de minimitzar el dany que es pot causar, no hi ha dubte que la història del periodisme televisiu està ple d'exemples d'una manca clara de responsabilitat. Moltes entrevistes fetes «sobre el terreny» després d'accidents i catàstrofes han tingut clarament l'efecte d'haver «revictimitzat» les víctimes.¹³ La deontologia perio-

que recull bàsicament la tesi doctoral de l'autora. Vegeu López Mañero, C. *Información y dolor, una perspectiva ética*. Ediciones de la Universidad de Navarra (EUNSA), 1998. Una altra mostra de la preocupació que suscita la temàtica és el recent dossier que li ha dedicat la revista del Col·legi de Periodistes de Catalunya. Vegeu Rosas, P. «Respectar el dolor o respectar la primícia?». *Capçalera* [Barcelona], núm. 101, novembre de 2000, p. 36-50.

11. Vegeu Matelski, M.J. *TV News Ethics Electronic Media Guides*. Boston; Londres: Focal Press, 1991, p. 41-45. L'autora avalua, a partir de l'anàlisi de la cobertura televisiva d'un accident de carretera, les raons esgrimides pels editors de diferents cadenes.

12. Vegeu sobre aquesta qüestió Steele, R. *Journalism and Tragedy*. A: http://www.poynter.org/research/me/me_tragedy.htm. Steele és el director del Pointer Institut, una entitat amb seu a St. Petesburg, a Florida, que ha desenvolupat molts programes formatius i de recerca relacionats amb la qualitat i l'ètica periodístiques.

13. Wisnia, S.A. «Private Grief, Public Exposure: In Covering a Disaster, How Intrusive is Too Intrusive?». *The Quill*, 77:7, 1989, p. 28.

dística ha de trobar aquí, com en tants altres aspectes de l'activitat professional, el punt just entre l'obligació i el dret d'informar i el respecte a la privadesa.¹⁴

En el moment d'obtenir-se les dades i els documents audiovisuals, les decisions que cal prendre sobre el terreny solen estar en mans dels reporters que cobreixen la informació. Aquests actuen sovint amb urgència i, a més, els és difícil de sostreure's a l'impacte emocional que acostumen a generar els accidents i les catàstrofes amb víctimes. Això no els eximeix del deure d'haver de calibrar bé els dos drets abans esmentats: el dret a la informació i el dret a la intimitat.

Alguns codis deontològics han establert dos criteris per a avaluar el grau de força amb què les persones implicades poden esgrimir el seu dret a la intimitat: el caràcter més o menys públic del lloc on s'esdevenen els fets i l'actitud de les persones que hi intervenen. En principi cal acceptar que són dos criteris justos i oportuns. Però un cas que va haver-hi a Barcelona fa uns anys il·lustra molt bé la dificultat d'establir paràmetres de mesura en la seva aplicació. La imatge d'un home que estava en samarreta al balcó de casa seva, a la Barceloneta, va ser recollida per un diari en el marc d'un reportatge sobre imatges estiuenques. Aquella persona es va queixar al diari que l'obtenció i l'ús d'aquella fotografia sense el seu consentiment vulnerava el seu dret a la privadesa. Dels dos criteris esmentats se'n podia fer una lectura ben diversa. Pel que fa a l'espai, l'afectat podia sostenir ben legítimament que es trobava a casa seva, en un espai íntim per a ell; el fotògraf, per contra, podia argüir que se'l veia perfectament des del carrer, un espai públic. Pel que fa a l'actitud, és ben clar que el fet d'anar amb samarreta pot ser interpretat com una actitud ben digna o no tant d'acord amb les pautes estètiques, tant referides a la persona com a la peça de roba en qüestió. En aquell cas el jutge que va veure la demanda va donar la raó al demandant i va condemnar el diari que havia publicat la fotografia; però, independentment d'aquesta decisió judicial, sembla clar que, com en tants problemes ètics o deontològics, els límits són aquí ben difícils de precisar.

Prenem els dos paràmetres com a fil d'unes reflexions sobre el cas de situacions que comporten dolor i aflicció. En la major part de casos, les víctimes i els familiars d'accidents i catàstrofes es troben en llocs públics: estacions de tren, aeroports o en una carretera. L'actuació de cossos de seguretat o de destacaments d'auxili sol acotar un espai que queda vedat als informadors. Sembla obvi que aquesta «privatització» temporal d'un espai públic és plausible per molts motius: facilitar els moviments de les persones que han de dur a terme les tasques de recuperació o de salvament, però també protegir les víctimes i els familiars d'una excessiva voracitat informativa. En el cas que ha donat peu a la celebració de les presents jornades, l'accident de l'autocar a Sòria, aquesta protecció va ser duta a terme d'una manera prou eficaç, si no al lloc mateix de l'accident (per causa del lògic desgavell inicial) sí almenys a les escoles de Viladecans i de Ripollet d'on procedien els escolars accidentats com també a les dependències de Sòria on

14. Padgett, G.E. «Codes Should Address Exploitation of Grief by Photographers». *Journal of Mass Media Ethics*, 1:1, 1985, p. 50-56.

van ser traslladats el cadàvers de les víctimes mortals i els ferits. Aquesta protecció és important perquè, com a mínim, estalvia temptacions d'un intrusisme excessiu per part de reporters poc respectuosos. Se'ls obliga, si més no, a convertir la necessitat —o l'impediment— en virtut. Era el cas d'una enviada especial d'una televisió pública que s'excusava davant l'audiència de no poder oferir més imatges dient que el motiu era que l'accés de les càmeres havia estat denegat. I, doncs, si els hagués estat permès...?

Pel que fa a l'altre aspecte, el de l'actitud de les persones afectades, sembla ben clar que en els casos d'accidents i fets d'aquesta mena se solen donar unes circumstàncies que les fa especialment vulnerables i indefenses davant de les actituds intrusives.

Això és més que obvi en referència a les persones mortes. Dels casos estudiats pel Consell de la Informació de Catalunya en els quatre anys de la seva existència, el que va tenir un dictamen més clar i contundent —acceptat sense reserves fins i tot pels mitjans presumptament transgressors— és el de la dona que va morir al carrer de Trafalgar, a Barcelona, quan li va caure un tros de l'obra d'un balcó al cap.¹⁵ Algun fotògraf va tenir ocasió de fotografiar-ne el cos quan, per circumstàncies de les primeres assistències, es trobava mig nu. Tothom va acceptar que en aquell cas la publicació posterior d'aquelles fotografies havia transgredit el codi ètic de referència, el Codi deontològic de la professió periodística a Catalunya. Una altra qüestió seria si el fotògraf va fer bé o no en obtenir les fotografies. Probablement un dictamen específic del mateix organisme conclouria que no, però evidentment per a resoldre aquesta qüestió caldria conèixer amb molt de detall les circumstàncies de l'escena, la percepció particular del fotògraf, la disciplina laboral a què estava subjecte, etc. Com ja he dit abans, no es poden desvincular del tot els dos moments, el de l'obtenció del document i el de la seva difusió posterior. En determinades circumstàncies podria admetre's que els reporters facin la seva feina i deixar per als editors gràfics i per als responsables dels corresponents mitjans la decisió sobre la conveniència de publicar els documents.

Reflexions similars es poden fer respecte als ferits. Aquests tampoc no solen estar en condicions per a elegir lliurement si volen o no que se'n captin imatges.

Després comentarem situacions en què l'exhibició d'imatges de persones malferides pot tenir algunes funcions admonitòries respecte a la perillositat de certes conductes, sobretot pel que fa als accidents de carretera. Però, habitualment, hauria de ser refusable que els reporters es dediquin a captar imatges de ferits, i això per dos motius bàsics: un, el ja esmentat de la indefensió en què es troben per a poder decidir si voldrien o no ser objecte de les càmeres dels fotoreporters o dels telereporters; i l'altre, que sota cap concepte no es pot fer res que posi en perill la maniobrabilitat necessària dels equips d'evacuació o d'assistència.

Però la major part dels casos en què se sol jutjar excessiva l'actuació dels reporters sobre el terreny és quan el que tracten de captar són imatges o declara-

15. Els dictàmens del Consell de la Informació de Catalunya poden ser consultats a: <http://www.periodistes.org>

cions verbals dels familiars o persones pròximes a les víctimes. Tampoc aquí no hi ha cap dubte que, independentment del caràcter públic o de l'espai on es trobin, la seva vulnerabilitat emocional és crítica. De vegades ho és amb plena consciència per la seva part; de vegades la mateixa aflicció que pateixen els fa perdre consciència del greuge que pot representar que els reporters els atabalin encara més amb preguntes o amb la presa de sons o d'imatges. No hi ha gaires dubtes que aquesta vulnerabilitat accentua molt la necessitat d'una protecció ferma del dret a la intimitat. És difícil d'imaginar gaires casos on l'interès informatiu pugui justificar la transgressió d'aquest dret en unes circumstàncies tan delicades. És difícil però no impossible: pensem, per exemple, en els familiars d'un segrestat que puguin tenir un viu interès a aparèixer en unes imatges per tal de commoure els segrestadors; o en casos de desaparicions, en què els familiars puguin imaginar que la seva aparició als mitjans pugui aportar alguna clau per a la recerca. Però, per regla general, els familiars o persones pròximes a les víctimes no desitgen que se'ls abordi i, a més, es troben en una situació de debilitat per a impedir-ho. Els reporters haurien d'abstenir-se de qualsevol actuació intrusiva quan tinguin la més mínima sospita que estan abusant d'aquesta flaqueza.

I els reporters haurien també de captar-se amb delicada moderació fins i tot quan es trobin amb persones que, malgrat la dissort, mostren una bona predisposició per «actuar» davant de les càmeres.

El poder de fascinació que els mitjans de comunicació, i especialment la televisió, tenen per a algunes persones fa que la desgràcia viscuda no sigui obstacle per sentir un cert desig de sentir-se protagonistes. Això ho podríem qualificar també de situació de debilitat —una debilitat inconscient i d'arrels molt diferents a la vulnerabilitat abans comentada, però debilitat al cap i a la fi— i els reporters han de tenir-la en compte també a l'hora de calibrar la seva actuació. Aquest problema es va posar molt de manifest al voltant de les escoles de Viladecans i de Ripollet quan es va esdevenir l'accident de Sòria. Barrat el pas a l'interior dels edificis, els reporters d'alguns mitjans es van dedicar a fer entrevistes a nois i noies que eren companys de les víctimes. És clar que parlaven amb compungiment del que havia succeït, però alguns no aconseguien dissimular una bona dosi de satisfacció pel fet de tenir els seus vint segons de glòria televisiva. Tenint en compte que es tractava de menors, la inconsciència i la vulnerabilitat es multiplicava. Segurament aquelles entrevistes no s'haurien hagut de fer sota cap concepte. I un cop fetes, no s'haurien hagut d'emetre.

3. L'EDICIÓ DEL PRODUCTE INFORMATIU

A l'hora de pensar quins elements informatius i documentals han de formar part de la informació que finalment s'oferirà, cal plantejar-se el greuge que es pot causar a les víctimes i als seus familiars, així com el que es pot ocasionar al públic —lectors, oients o telespectadors— al qual va destinada formació.

Pel que fa al primer grup, moltes de les consideracions que es poden fer s'afegeixen a les comentades respecte a l'actuació dels reporters als escenaris dels

fets. Si amb la mera intrusió ja es pot estar atemptant contra el dret a la privadesa, amb la divulgació dels documents s'acaba de consumir la transgressió.

Quant als destinataris en general, es poden afectar per la seva identificació amb les víctimes i els familiars (és a dir, els pot desagradar veure com altres pateixen un tractament que no voldrien per a ells, si es trobessin en la mateixa situació) i, a més, poden rebutjar l'espectacularització del dolor aliè per raons d'integritat moral o, simplement, per una qüestió de bon gust. És ben clar que una part de la ciutadania s'esglaia davant de certes informacions «enriquides» amb mostres de sofriment d'unes persones que són, a pesar seu, protagonistes de les notícies. I això sense perjudici de l'interès objectiu que tinguin els fets que són motiu d'informació.

Una primera qüestió que necessàriament ha de plantejar-se el periodista amb responsabilitats editores és si tot allò que sembli horrorós ha de ser elevat automàticament a la categoria de notícia. I la següent és si la forma d'explicar-ho ha de ser tan explícita com sovint es fa als mitjans informatius.

Pel que fa a la primera qüestió sembla evident que molts mitjans d'informació haurien de revisar els seus criteris a l'hora de decidir què és i què no és notícia. Però la discussió del concepte de notícia excedeix els límits del que aquí ens podem plantejar. A més, en molts casos sí que és innegable que es tracta de fets noticiables. Hi ha accidents i desgràcies —com és el cas dels accidents d'auto-car— que provoquen, com és lògic, una forta avidesa informativa. Si es vol, diguem-ne, alarma social, per emprar un terme de moda que probablement té matisos discutibles. En qualsevol cas, és perfectament legítim que el públic vulgui tenir una informació veraç, completa i diligent quan sap que s'ha esdevingut un fet catastròfic. D'altra banda, el dolor forma part de la realitat i, per tant, no es pot eliminar completament de la informació si es vol que aquesta en sigui un reflex. Si les notícies quedessin completament desproveïdes del dolor, els mitjans de comunicació ens estarien descrivint un món inhumà. Els mitjans gràfics es troben amb el problema afegit que no es poden limitar a referir indirectament les coses, sinó que s'espera d'ells que les mostrin tal com són.

Però quan això es porta fins a les últimes conseqüències hi ha evidències que alguna cosa està fallant en la responsabilitat informativa. «¿Per què —es pregunta Jan Costello, un exreporter de televisió— els reporters apunten les càmeres a les famílies afligides, a les vídues desconsolades i a les víctimes dels accidents? ¿Per què els fotoperiodistes i els reporters de televisió van tan lluny en la capitalització d'una mort violenta i tràgica d'una persona infortunada? Perquè és la manera més ràpida i més bruta de suscitar emocions, i l'emoció ven les notícies. La gent espera veure el drama humà i la misèria desplegada al menjador de casa seva. Les llàgrimes, l'angoixa i el dolor són el que fa potents les històries».¹⁶

Cal descartar que hi hagi una inclinació especial dels periodistes cap al mal. Aquesta professió no ha abraçat col·lectivament cap credo satànic i la perversió no és quelcom que s'ensenyi a les facultats de periodisme. Però sí que pot haver-hi la

16. Costello, J.R. «Exploiting Grief: Restraint and the Right to Know». *Commonweal*, 6 juny 1986, p. 327-329.

possibilitat que els informadors es deixin portar excessivament per unes tendències que hi ha a la nostra societat. No és cap secret que els programes de televisió que més audiència recullen són precisament els que són més generosos a l'hora de tractar fets més o menys morboses o escandalosos. Els gestors dels mitjans, alenats per aquests resultats, afegixen més i més llenya al foc i, d'aquesta manera, es genera una espiral que ningú no sembla capaç d'aturar.

L'ètica professional es troba en aquest punt en una cruïlla. D'una banda, hi ha el convenciment que, digui el que digui la gent, cal donar notícies desagradables.

D'altra banda, es viu amb mala consciència aquest foment de la morbositat que s'ha instal·lat al mercat mediàtic. Mentrestant, els criteris del públic no són ni de bon tros homogenis. Allò que per a alguns lectors, oients o telespectadors és perfectament admissible, per a altres resulta ignominiós. El bon i el mal gust són conceptes ben difícils d'objectivar i, a més, evolucionen amb el pas del temps. I, per si no n'hi hagués prou, a la varietat de sensibilitats, s'hi afegix un gran ventall de formes de percebre els mateixos elements informatius, ja que això no depèn només del mateix missatge sinó també dels ambients i els contextos en què és rebut, així com de les circumstàncies perceptives de cada receptor.

Cal reconèixer que no és gens agradable —i encara menys en el cas de la televisió, si es té present que els informatius coincideixen a moltes llars amb l'hora dels àpats— veure persones malferides o esbudellades. Però en alguns casos la contemplació d'aquestes imatges pot tenir efectes gens menyspreables. Un d'aquests casos és el de les guerres. En alguns casos l'exhibició d'imatges de gent morta o mig morta —com va succeir amb algunes informacions de la guerra de Bòsnia o amb Kosovo— va ser determinant perquè molta gent d'allò que eufemísticament se'n diu «la comunitat internacional» prengué consciència de la brutalitat de la situació bèl·lica i fins i tot perquè alguns líders polítics es decidissin a intensificar la recerca de solucions als conflictes.

Sobre els accidents de trànsit es poden fer consideracions similars. Certament, els mitjans de comunicació no han de donar compte necessàriament de tots els accidents que es produeixen a les carreteres del seu àmbit de difusió. N'hi ha tants, dissortadament, que cadascun d'ells no és una notícia gaire substancial.

Però no tindria cap lògica que els mitjans de comunicació no parlessin mai d'accidents, perquè això equivaldria a negar o tancar una realitat que forma part de les nostres preocupacions col·lectives. Quins haurien de ser, doncs, els criteris per a decidir quins accidents mereixen ser explicats i quins no? Potser el nombre de persones mortes, o el lloc on l'accident s'ha produït (sobretot si es tracta d'un dels anomenats «punts negres»), o d'altres circumstàncies que els converteixin en notíciables. A la pràctica en alguns mitjans —a la premsa, i especialment a la televisió— sol passar que, com que no sempre es disposa d'imatges que puguin il·lustrar la informació, es converteixen en notícia els accidents sobre els quals es disposa de material gràfic. Ara bé, fins a quin punt és necessari o convenient mostrar d'una manera explícita els efectes devastadors que un accident de trànsit ha tingut entre les víctimes? Es poden fer moltes consideracions sobre aquesta qüestió. N'és una el ja esmentat dret de les persones a la privadesa i a la seva pròpia

imatge. Però, a més, cal fer front a aquesta paradoxa: com més crues són les imatges d'un accident, més refús poden causar entre els destinataris; però és precisament aleshores quan millor poden complir el seu paper admonitori les informacions sobre accidents.

Un cas característic és el dels accidents de les matinades de dissabtes i diumenges en què es troben implicats joves que han sortit a divertir-se.

Hi concorren de forma especial algunes de les circumstàncies apuntades: es tracta d'un fenomen endèmic al qual convé posar frens; però la cobertura d'aquesta mena d'accidents planteja delicats problemes de privadesa, en la mesura que aquests accidents van associats amb freqüència al consum d'alcohol i a actituds irresponsables de persones que tot just acaben d'estrenar la seva majoria d'edat.

L'editor gràfic que, a la premsa o a la televisió, té la potestat per a decidir quines imatges han d'usar-se i quines han de quedar inèdites ha de computar un bon nombre de qüestions: el grau d'angúnia que poden provocar les imatges disponibles, la importància i la significació social del tema que il·lustren, les implicacions que l'exhibició pot tenir respecte a la intimitat de les persones, la quantitat i les característiques de l'audiència potencial, etc.

En qualsevol cas, sembla clar que el que no es pot fer és passar tot el material disponible sense cap mirament i de manera indiscriminada. La feina d'editatge s'imposa, malgrat les presses que hi pugui haver. En el cas de l'autocar de Sòria, una televisió pública va oferir imatges sense editar en l'estona de confusió subsegüent a l'accident. Va ser el pitjor, en aquella cobertura. Això i el problema de la dosificació de la informació sobre les víctimes, un aspecte del qual ens ocuparem de seguida.

Hi pot haver criteris universalment vàlids pel que fa a la selecció d'imatges? Crec que és molt difícil formular-los, com difícil és en qualsevol vessant de la moral —i especialment quan es tracta de deontologia periodística— passar dels principis generals a les normes concretes. Però n'hi ha una, de norma, que potser s'hauria de seguir gairebé sempre. És la d'usar preferentment imatges que no ofereixin res que vagi més enllà del punt de vista que tindria dels fets una persona present en aquell escenari. Dit d'una altra manera: evitar les aproximacions o les perspectives que es poden obtenir gràcies a l'ajut de les capacitats tecnològiques de les càmeres.

4. LES DADES SOBRE LES VÍCTIMES

Hem vist fins ara dos dels escenaris dels dubtes ètics que es plantegen a l'hora d'informar sobre accidents i catàstrofes. Un és el lloc on hi ha la notícia, o on es pensa que pot haver-n'hi. El segon era la taula de l'editor gràfic, allà on s'ha de decidir quines imatges han d'il·lustrar la informació. N'hi ha un altre, que es troba també a la redacció dels mitjans. És la taula —la del director, la del redactor en cap o la del cap de secció— per on passen les dades sobre les persones afectades. Dades que hem d'imaginar que algú està recopilant amb la diligència deguda a partir de diverses fonts: policia, hospitals, etc. La pregunta és: quan i com hem d'informar sobre la identitat de les víctimes?

Informar és indispensable, en la majoria dels casos. Però és obvi que la difusió d'aquesta mena de notícies pot causar una gran torbació a familiars o coneguts de les víctimes, que potser s'assabentaran de la mort d'algú tot escoltant la ràdio o veient la televisió des de qui sap on. L'obligació deontològica de minimitzar el sofriment troba aplicacions evidents en aquest tipus de situacions, però se sol fer molt difícil l'elecció de les millors línies d'acció, sobretot tenint en compte que, per definició, les informacions sobre accidents, catàstrofes i altres fets que comporten patiment arriben sobtadament a les redaccions i això obliga a treballar sota una gran pressió de temps (de manera especial en el cas dels mitjans audiovisuals) i, de vegades, de forma força caòtica.

Evidentment seran pocs tots els esforços que es puguin fer per assegurar-se que els familiars de les víctimes ja estan assabentats del fet. En aquest tipus de situacions és quan més es justifica una col·laboració dels periodistes amb la policia o amb institucions governamentals —que, normalment, també estaran fent les gestions adients amb els familiars afectats— per tal de pactar estratègies informatives. Fins i tot pot ser acceptable de mirar d'establir contacte amb els familiars més directes de les víctimes per tal de posar-los en antecedents. Es tracta d'una acció que pot resultar intrusiva però que està destinada a evitar un mal major.

Ara bé, si el previ avís no és possible, què cal fer aleshores? És clar que si el fet constitueix una notícia important serà impensable ometre-la. Hi ha la possibilitat d'oferir-la sense revelar la identitat de les víctimes. Però aquesta opció, destinada en principi a evitar un gran impacte emocional a unes determinades persones, pot comportar patiments innecessaris a moltes altres, que poden témer que la desgràcia hagi recaigut sobre les seves persones estimades. La casuística és complexa, sobretot tenint en compte que les dades sobre els accidents solen arribar a les redaccions de forma fraccionada o amb elements contradictoris. L'alarma és una magnitud difícilment quantificable.

Imaginem-nos que som els responsables de la informació del trànsit d'una emissora de ràdio. Sabem que en una operació tornada hi ha hagut un accident d'un cotxe que ha causat quatre víctimes mortals. L'accident ha provocat llargues retencions i altres emissores ja n'estan informant. Nosaltres sabem que el cotxe és verd. Oferir aquesta dada desangoixarà un notable nombre d'oients, però augmentarà considerablement la intranquil·litat de famílies que saben que els seus fills estan tornant del cap de setmana en un cotxe precisament de color verd. Com podem calcular quina és la minimització del dany? Més tard estem en condicions de dir que es tracta d'un Golf. Succeirà el mateix. Donant aquest detall, un bon nombre de les persones que patien deixaran de fer-ho, però d'altres ho faran molt més agudament. És una descripció rudimentària, però que pretén explicar que les decisions periodístiques en aquesta matèria són delicades i extremadament difícils, encara que es parteixi d'un capteniment deontològic, o precisament quan aquest és el punt de partida.

En el cas de l'accident de l'autocar a Sòria, les dades sobre la identitat de les víctimes mortals van ser curosament reservades per les autoritats per alleujar el patiment excessiu als pares dels nois i noies morts mentre es dirigien cap allà, en un dolorosíssim trajecte. Però la terrible equació informació-dolor també es dona-

va en aquest cas. Probablement en aquest cas l'alt nombre de morts feia recomanable que tots els pares viatgessin en les mateixes condicions d'incertesa. En qual-sevol cas, en aquella ocasió la decisió no va ser periodística i ningú no va entrar a competir per oferir més dades que altres. Tots els mitjans van acceptar que el millor que es podia fer era atènyer-se a les informacions oficials, tant pel que fa al *quan* com pel que fa al *com*.

5. CONCLUSIÓ

Serveixi aquesta darrera observació per acabar amb una pinzellada d'optimisme respecte a l'observança de l'ètica periodística. Una pinzellada que podríem estendre una mica més dient que, malgrat tot, les conductes dels mitjans en aquests casos són, en general, prou correctes. Els periodistes —i ara em passo a una primera persona que he evitat curosament fins aquí— actuem amb més cura i diligència que la que se'ns acostuma a atribuir. És cert que hi ha transgressions i és cert també que hem de practicar constantment l'autocrítica. Però succeeix que el pecat sempre és més cridaner que la virtut i jo puc testificar que la gran majoria dels periodistes de la gran majoria de les redaccions exerceixen el seu ofici amb un alt sentit de la responsabilitat. Diguin-me corporativista, si volen. Però així ho crec. Els grans problemes i paranys de l'ètica professional segurament estan amagats en altres aspectes de l'exercici del periodisme, més que no pas en la cobertura de notícies concretes.

Això no treu, tanmateix, que no sigui bo revisar constantment la manera com cal actuar en situacions característiques, com la dels accidents. Cal rearmar la professió periodística amb els valors ètics amb tots els mitjans a l'abast. Cal fer-ho des de la universitat, tant pel que fa a la docència com a la recerca.¹⁷ Cal fer-ho des de les institucions de control, es diguin aquestes consells de la informació o consells de l'audiovisual. En això estem. I cal fer-ho, de manera especial, en el si dels mateixos mitjans. Val a dir en aquest sentit que als mitjans d'aquí els falta una eina que sí que tenen altres mitjans, i especialment les televisions importants del món: uns llibres de normes o de pautes de comportament que són fruit de l'experiència acumulada. En alguna televisió d'aquí se n'havia parlat fa temps, d'això. Però em temo que el més calent és a l'aigüera.

17. En aquest sentit, i pel que fa al tema que ens ocupa, és modèlica la preocupació de l'Escola de Periodisme de la Universitat de Michigan, que manté un programa especial amb el nom «Victims and the Media Program». Les seves activitats poden ser consultades a: <http://victims.jrn.msu.edu/victims.html>